

**ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ**

В умовах понадскладного, напіввоєнного становища України відносини між людиною і державою, та навпаки, стають надміру напруженими, такими, що потребують демократичного насичення. Причини цього полягають у тих змінах, яких зазнає український народ, передусім у соціально-політичній та економічній сферах суспільного життя. І це надає всі підстави стверджувати, що проблем для вирішення та їх вивчення юристами-практиками і науковцями існує чимало.

За словами П. Петренка, основним акцентом у діяльності будь-якої держави є людина. А права, свободи і законні інтереси людини в сучасному світі є найбільшою цінністю. Їх забезпечення є головним завданням кожної демократичної держави, а також зрілого та впливового громадянського суспільства [1, с. 14–15].

Провідною є думка, що повна і всебічна реалізація прав та свобод людини вимагає спеціальних юридичних механізмів їх реалізації та гарантування. Тому проблеми законодавчого забезпечення вдосконалення правової системи України щодо захисту прав і свобод людини нині є важливою темою для обговорення [1, с. 14–15].

Для України процес правової інтеграції в Європу став стимулом для розвитку внутрішнього законодавства, особливо щодо виховання поваги до прав людини й основоположних свобод. Законодавчий досвід, накопичений Європою у сфері захисту прав людини, правозастосовна практика Ради Європи, що базуються на основоположних конвенціях – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Європейській соціальній хартії (переглянутій), Європейській хартії місцевого самоврядування – допоможуть утвердитися в Україні принципам верховенства права, універсальності прав людини, механізмам захисту прав людини Європейським судом з прав людини.

Реальний захист прав людини належить до найгостріших проблем української дійсності. Конституційне прагнення розвинути і зміцнювати демократичну державу неможливо реалізувати без утвердження в суспільній свідомості і соціальній практиці невідчужуваних прав і свобод людини, нормативного закріплення їх гарантій. Ось чому необхідно звернутися до ефективності законодавства з огляду захисту фундаментальних прав, особливо в контексті євроінтеграційних прагнень України [2, с. 368].

Метою статті є акцентування на визначенні основних проблем, які постають на шляху реалізації захисту основоположних прав людини.

У Конституції України застосовуються терміни «право (або права) людини» та «свобода людини», як і у законодавчому забезпеченні більшості зарубіжних країн. Ці поняття не можна ототожнювати, адже їхні термінологічні відмінності сформувалися завдяки історичному здобутку, а саме: з часу французької Декларації 1789 р., через певний віковий час значною мірою були нівельовані більш пізніми документами про права людини (мається на увазі Декларація прав людини 1948 р.).

Якщо порівнювати терміни «права» і «свободи» як юридичні категорії, то не можна сказати, що вони мають яскраво виражені відмінності. Оскільки і права, і свободи окреслюють певні можливості людини в різних галузях її життєдіяльності, яка гарантується державою [3, с. 451].

Як слушно зауважує О. Петришин, між цими категоріями («права» і «свобода») все ж таки можна встановити відмінність, але на основі ступеня визначеності можливої поведінки і механізму державного гарантування. Термін «право» застосовується у випадку конкретних можливостей поведінки (наприклад, право на працю, відпочинок, освіту тощо). Якщо є потреба підкреслити більший простір вибору варіанта поведінки саме на особисте бачення і під свою відповідальність, застосовується термін «свобода», свобода вибору дій [3, с. 453].

Враховуючи, що права людини – це певні можливості індивіда, слід погодитися з думкою вітчизняних учених, що вони є засобом відображення не потенційних, а реальних можливостей індивіда, закріплених у законодавчих актах держави, що вказує на суб'єктивний характер цих прав. Структуру суб'єктивного права становлять такі можливості:

- 1) поведінки у межах свободи, яка встановлена нормою права;
- 2) користуватися наданим благом з метою реалізації закріплених правом суб'єктивних інтересів; вимагати виконання обов'язку іншими суб'єктами права як гарантії дієвості права;
- 3) звертатися до суду за захистом порушеного права як гарантії поновлення порушеного права та покарання винних у порушенні прав інших суб'єктів [4, с. 89].

У юридичній літературі зазначається, що права людини (суб'єктивне право) – це та, що охороняється законом, міра можливої поведінки, спрямованої на задоволення інтересів людини. Свобода характеризує

юридичні межі поведінки особистості, в яких людина реалізує свої духовні та матеріальні потреби [5, с. 105].

У триаді «держава – право – особа» найбільш незахищеним елементом є особа. У держави, що використовує владу в своїх інтересах, є багато шляхів і можливостей обмежувати без належних підстав свободу і права людини. У наші дні є актуальними слова Демосфена, які він сказав багато століть тому, що людина повинна боротися за свої права так само, як і за стіни свого будинку [6, с. 127], і це ніяк не можна заперечувати.

«Справжнє випробування нашої відданості свободі лише починається...» – ці слова відомого правознавця, юриста, політика і громадського діяча Н. Манделі чи не найкраще ілюструють стан та тенденції розвитку однієї з найважливіших складових системи природних прав людини – права на свободу та особисту недоторканність у контексті реалій та перспектив України. Адже, незважаючи на низку в цілому позитивних змін у напрямі забезпечення додаткових гарантій для реалізації та захисту «негативного» права людини на свободу та особисту недоторканність в Україні, сучасний стан дотримання та захисту цього права свідчить про наявність деяких недоліків і реальних загроз його подальшого здійснення та захисту [7, с. 47].

Оскільки одне з головних завдань соціальної, правової держави – «налагодження» відносин, відносини особи та держави мають будуватися на основі взаємних прав, обов'язків і відповідальності.

Розглядаючи взаємозв'язок держави, права і свободи особи, необхідно зазначити, що існують права і свободи, які ні в жодному випадку не повинні обмежуватися – це природні права і свободи людини. Вони не створюються державою і не можуть бути нею обмежені, а належать людині від народження, в силу її природи. Це передусім право на життя, честь, гідність, а також вибір місця проживання, свободу думки, совісті й релігії та деякі інші, що містяться у ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Конституція України (ст. 32) встановлює більш широке коло прав, що не підлягають обмеженню. Це право на недоторканність приватного життя, особисту і сімейну таємницю тощо.

Цілі встановлення правових обмежень визначені в ст. 29 Загальної декларації прав людини 1948 р., де записано, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення відповідного визнання і поваги до прав і свобод інших, задоволення вимог моралі, громадського порядку, загального добробуту в демократичному суспільстві. Декларація прав і свобод людини та громадянина встановлює: права і свободи людини і громадянина можуть обмежуватися законом тільки настільки, наскільки це необхідно, з метою захисту конституційного устрою, здоров'я, законних прав та інтересів інших людей у демократичному суспільстві. Конституція України (ст. 64) зазначає, що права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Таким чином, спільною для всіх суб'єктів права метою правообмежень є забезпечення загального блага, нормального розвитку і функціонування суспільства і держави. Для держави в особі її органів і посадових осіб мета обмежень полягає в зменшенні можливостей для сваволі й різних зловживань з боку державних службовців [6, с. 124–125].

Поняття прав і свобод людини відображають певні можливості, обумовлені рівнем розвитку суспільства, конкретно-історичними умовами його функціонування, ступенем зрілості та стійкості суспільних відносин. Відмінності, що існують між правами і свободами, досить відносні, вони обумовлені умовами їх здійснення та забезпечення. Реалізація прав суб'єктів забезпечується сукупністю юридичних засобів, які становлять поняття механізму реалізації. Важливим моментом щодо здійснення свобод є необхідність забезпечення цих можливостей з боку інших суб'єктів та їх захист з боку держави.

На зміст і обсяг (межі) прав людини впливають також певні соціальні фактори, серед яких:

- 1) інтереси (потреби) людини, справедливо збалансовані з інтересами (потребами) суспільства;
- 2) мораль, що домінує у відповідному суспільстві в певний час;
- 3) мета певного права людини та відповідність (домірність) її правореалізаційної, правозабезпечувальної та правообмежувальної діяльності держави у сучасних реаліях [8, с. 115].

Як зазначає Н. Оніщенко, слід на суспільному рівні визначити, що передумовою правової законності є об'єктивна соціальна потреба збереження цінності людського суспільства, опосередкована встановленням юридичних правил загальнообов'язкової поведінки, які сприяють нормальному функціонуванню суспільного організму, закріплюють такі умови діяльності індивідів, що надають можливість задовольняти свої потреби та не заважають всім іншим робити те саме.

Науковець наголошує на тому, що право необхідне і для того, щоб «сильні не ображали слабших».

Тому вдосконалення механізмів реалізації прав і свобод людини, дії та дієвості права слугують створенню надійних гарантованих можливостей щодо захисту прав і свобод в умовах подолання економічної, соціальної та духовної криз [1, с. 14–15].

Питання про відповідальність держави перед особою слід розглядати, враховуючи їх взаємозв'язки та взаємодію, оскільки це двосторонні відносини, важливим є взаємоузгодженість стосунків та взаємовідносин. Чи є взаємовплив у відносинах «держава – особа»? Безперечно. Він може бути не рівнозначним, суперечливим, може визначатися протилежними цілями й інтересами сторін, але такі відносини існують.

Крім того, слід зазначити, що об'єктивно між державою і громадянином можуть і навіть повинні існувати суперечності. Завдання держави – запобігати зростанню, посиленню цих суперечностей, не доводити їх до гострого конфлікту. Слабка діяльність держави в соціальній сфері часто стає причиною гострих соціальних конфліктів, порушенням прав громадян, що закріплені в Конституції України.

Завдання держави передбачати, попереджати наростання, посилення цих суперечностей, не доводити їх до гострого конфлікту, протистояння [9, с. 28].

На стадії формування засад правової, демократичної державності, не можна оминати і те, що на перший план повинна виступати така гарантія прав і свобод людини та громадянина, як «правова активна участь суб'єктів права», реалізація ними їхніх прав і свобод, аби захиститися у разі порушення. Адже не може бути й мови про суспільство, в якому не беруть активну участь громадяни; суспільство, у якому закони та нормативно-правові акти приймаються в інтересах усіх людей, які опираються у практиці на приписи юридичних норм, дійсно намагаються застосовувати, захищати свої права і свободи.

Звичайно, Конституція України (ст. 55) надає право захищати свої права і свободи від порушень та незаконних посягань задля підвищення правової активності особи на території держави. Але для цього права і свободи людини мають стати невід'ємними елементами правової культури особистості й і суспільства загалом, що може бути досягнуто тільки у процесі довготривалого поступу України на шляху становлення правової державності, акумуляції національною правовою системою загально визнаних державно-правових гуманітарних цінностей, формування незалежної та авторитетної судової системи захисту прав і свобод людини та громадянина. Цей процес має супроводжуватися цілеспрямованою і клопітливою роботою над правовим вихованням населення і, зокрема, посадових осіб саме у державних органах влади [3, с. 459–460].

Насамкінець хочемо наголосити на тому, що права, свободи, законні інтереси особи і громадянина будуть активно функціонувати у взаємодії з розвиненою, правовою, правильно функціонуючою в усіх процесах державою.

Використані джерела

1. *Науково-практична конференція «Законодавче забезпечення вдосконалення правової системи України щодо захисту прав і свобод людини і громадянина»* (25 травня, 2016 р.), Міністерство юстиції України. Павло Петренко. Від декларування прав людини до реальних кроків із забезпечення захисту цих прав. Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2016. – Вип. 6.
2. *Червінська Н. В.* Ефективність законодавства та захист прав людини у контексті європейських цінностей / Н. В. Червінська // Альманах права. Ціннісно-правові засади сучасних інтеграційних процесів в Україні. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. – Вип. 6.
3. *Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищих навч. закладів* / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., академіка АПРн України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., академіка АПРн України О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
4. *Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко.* – К. : Юрінком Інтер, 2006.
5. *Теорія государства и права : учеб. / коллектив авторов ; отв. ред. А. В. Малько.* – 4-е изд., стер. – М. : КНОРУС, 2012.
6. *Оніщенко Н. М.* Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи : моногр. / Н. М. Оніщенко ; відп. ред. академік НАН України Ю. С. Шемшученко. – К. : Юридична думка, 2008. – 320 с.
7. *Права людини в Україні: перше півріччя 2015* / за ред. : А. Б. Благої, О. А. Мартиненка. – К., 2015. – 184 с.
8. *Рабінович П. М.* Європейські стандарти прав людини: онтологічні, гносеологічні та праксеологічні аспекти / П. М. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2/3. – С. 114–131
9. *Теорія держави та права / С. М. Тимченко, Р. А. Калюжний, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша.* – К. : Видавець Паливо А. В., 2006.

Дяченко Н. Я. Права людини як сутнісна характеристика демократичного розвитку держави

У статті зосереджується увага на визначенні основних проблем, які постають на шляху реалізації захисту основоположних прав людини. Права і свободи людини завжди були і будуть головною цінністю демократичної, правової держави, яке не може функціонувати без участі активних осіб і громадян, що проживають на її території. Вони завжди будуть головною темою для обговорення серед наукових спільнот, юристів-практиків та інших зацікавлених осіб.

Ключові слова: людина, права людини, свободи людини, правова держава, демократична держава, демократичний розвиток держави.

Дяченко Н. Я. Права человека как сущностная характеристика демократического развития государства

В статье сосредоточено внимание на определении основных проблем, стоящих на пути к реализации защиты основополагающих прав человека. Права и свободы человека всегда были и будут главной ценностью демократического пра-

вового государства, которое не может функционировать без участия активных лиц и граждан, проживающих на ее территории. Они всегда будут главной темой для обсуждения среди научных сообществ, юристов-практиков и других заинтересованных лиц.

Ключевые слова: человек, права человека, свободы человека, правовое государство, демократическое государство, демократическое развитие государства.

Diachenko N. Human rights as the essential characteristic of democratic development of the country

The article focuses on identifying the key problems standing in the way of the realization of the protection of fundamental human rights. The rights and freedoms of man and always will be the main value of a democratic legal state, which cannot function without the active participation of individuals and citizens living in territory. They will always be the main topic of discussion among scientific communities, legal practitioners and other people.

Key words: man, human rights, human freedom, legal state, democratic state, democratic development of the state.

УДК 340.1; 347

*Євген Євгенович Звонков,
студент юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

**ДОГОВІР ПРИЄДНАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ**

У будь-якому цивілізованому суспільстві повинні бути правові інструменти, які забезпечують обіг матеріальних і нематеріальних благ з метою нормального функціонування цього суспільства, і які б могли розвивати суспільство далі. Одним із найефективніших правових засобів у вирішенні цих завдань став договір, відомий нам ще з часів Стародавнього Риму. Вже тоді, у Римській Імперії договір зарекомендував себе як ефективний засіб товарообігу [1, с. 204]. Звісно, в різні періоди історії та розвитку суспільства він змінювався і трансформовався – змінювалися його призначення та функції.

Вперше договір приєднання у сучасному розумінні з'явився приблизно у ХІХ ст. Його поява була зумовлена декількома факторами, такими як:

- проголошення принципу свободи договору, який дав можливість учасникам цивільних правовідносин самостійно визначати для себе умови договору;
- швидке розширення ринку товарів і послуг зумовило необхідність укладення великої кількості договорів, умови яких були однакові за своєю сутністю, для пришвидшення товарообігу;
- монополізація у багатьох сферах, яка дала можливість монополістам встановлювати договірні умови на власний розсуд, не маючи для себе значної конкуренції.

Пункт 1 ст. 634 Цивільного кодексу України визначає договір приєднання так: «Договором приєднання є договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропонувати свої умови договору» [2].

Іноземні науковці визначають договір приєднання як «типовий договір, умови якого вже встановлені однією стороною і повинні бути підписані іншою стороною, зазвичай споживачем, якому потрібні певні товари чи послуги. При цьому споживач не має правомочності чи можливості змінити умови договору або модифікувати їх. Такі договори є розповсюдженими у банківській сфері, у сфері постачання енергоресурсів, у договорах придбання/ренти автомобілей та в інших сферах, пов'язаних із наданням послуг. Характерною рисою договору приєднання є те, що споживач апіорі перебуває у нерівному становищі з іншою стороною. Інша сторона може встановлювати завідомо не вигідні умови для споживача, користуючись його необізнаністю чи зловживаючи монопольним становищем на певному ринковому сегменті (наприклад: у невеликому містечку всього одна компанія надає послуги з опалювання осель, і вона ставить завідомо вищу ціну за опалювання; чи банківська установа укладає зі споживачем завідомо не вигідний для нього договір, користуючись відсутністю специфічних знань у споживача)» [3, с. 51].

Отже, на основі зазначеного договір можна назвати договором приєднання, якщо:

- сторона у договорі визначає, що цей договір є договором приєднання;
- інша сторона не може внести зміни до умов договору – вона може лише прийняти їх, тобто приєднатися до вже існуючого договору.

Факультативними ознаками договору приєднання є:

- економічна нерівність сторін, які укладають договір;
- підприємницький статус сторони, яка пропонує договір до приєднання;